

Akseptert versjon av artikkelen

Alvestad, K. C. (2019). Middelalders helter og Norsk nasjonalisme før andre verdenskrig. *Slagmark*, 79(1), 77-95.

Middelalders helter og Norsk nasjonalisme før andre verdenskrig.

Karl Christian Alvestad, Universitetet i Sør-øst Norge.

I løpet av Grunnlovsforhandlingene på Eidsvoll i 1814 ble ikke bare grunnlaget for den nye norske staten lagt, men her ble også grunnlaget for hva som skulle bli de tonegivende elementer innen den unge nasjonens identitet og selvoppfattelse i mer enn et århundre fremover lagt. Forsamlingen på Eidsvoll fremholdt nemlig ideen om at det Norske riket hadde gjenoppstått og at det hadde sine røtter i middelalderen (Sørensen, 2007, s. 25-6).

Forhandlingene på Eidsvoll så også en aktiv bruk av historiske referanser som en del av ideutvekslingen, og resulterte med at Nidarosdomen ble fastsatt som Norges kroningskirke, som en gjenopprettelse av middelalderens tradisjoner (Norderval, 1998, s. 162). Referansene til middelalderen i den Norske Grunnloven og i forhandlingene i 1814 reflekterer en aktiv historiebruk innad i den politiske diskursen i Norge i denne perioden.

Denne bruken av middelalderen kom, som Rasmus Glenthøj har argumentert, i respons til en identitetskrise i kjølvannet av 1814, hvor det oppsto et behov for å avklare hva det var som var norsk, og i samme øyeblikk å trekke opp de politiske og kulturelle grensene ovenfor Danmark og Sverige (Glenthøj, 2012, s. 251). Dette innebar at man trakk frem perioden før 1397 som en nasjonal gullalder da Norge hadde vært i stand til å verge sin nasjonale uavhengighet. Delvis ble dette trukket frem for å vise at Norsk selvstendighet ikke var et brudd, men en restaurasjon av den naturlige orden i Norden. En slik bruk av et folks politiske historie var ikke uvanlig i 1800-tallets og tidlig 1900-tallets europeiske politiske tanker, og særlig er det innen nasjonalstatene og de nasjonale bevegelsene vi finner sterkest spor etter denne trenden. For dem, som for det unge Norge, kunne fortiden gi politiske aktører presedens og legitimitet for sine handlinger og politiske prosjekter. Med andre ord, bruken av fortiden i den politiske sammenhengen kom i respons til et behov for en avklaring av nasjonens identitet og politiske legitimitet.

I norsk sammenheng betød dette blant annet at elementer av Grunnlovsforsamlingen i 1814 appellerte til middelalderens uavhengige Norsk kongedømme i middelalderen for legitimitet og inspirasjon. Historiebruken i 1814 var ikke unik, men markerer startpunktet på en større trend av historiebruk i det norske samfunnet. Dette reiser spørsmål om hvordan denne historiebruken manifesterte seg, og om den hadde noen populær oppslutning. Denne artikkelen vil se på hvordan denne historiebruken er tilstede i det offentlige rom og hvordan vi kan forstå konstruksjonene av minnesteder og historiske referanser i Norge i tiden frem mot

andre verdenskrig. Ved å sette søkelys på minnesteder og historiske referanser i det offentlig rom ønsker denne artikkelen å bidra til en dypere forståelse av bruken av middelalderen i Norge frem mot 1940.

Norsk historiebruk var i tiårene etter 1814 avhengig av formidlingen av Norgeshistorien igjennom innsatsen til mange skribenter. Christian Magnus Falsens *Norges Historie under Kong Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter* (1823-4) la mye av grunnlaget for denne formidlingen (Glenthøj, 2012, s. 262). Falsens arbeider ble fulgt opp av arbeidene til historikerne ved universitetet i Christiania, og særlig da P.A. Munchs bokserie *Det Norske Folks Historie* bidro til å popularisere nasjonens historie ved at leserne kunne abonnere på Munchs bøker som kom ut mellom 1851 og 1863 (Alvestad, 2016, s. 52). I dette arbeidet etablerte og formidlet Munch og hans samtidige kollegaer en historisk fremstilling av den norske historien som var tilgjengelig og forståelig for folket. Munchs egen bok og andre samtidige publikasjoner fremhevet nasjonens røtter i vikingtiden og middelalderen, og fremstilte disse periodene som en nasjonal gullalder. Munchs og andre historikers arbeider sees reflektert til en viss grad samtidens skolebøker i Norge, hvor historien om norske folk ble et viktig element i Jonas Vellesen, O.I.K. Løvdøen, og Siegwart Petersens lærebøker i historie (Alvestad, 2016, s. 78-106). Lærebøker i historie var en betydelig del av lese- og skrive-undervisningen på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, hvor et direkte resultat av bøkernes innhold var at barn og unge kom i kontakt med den nasjonale historien. En viktig del av denne formidlingen var fokuset på en gullalder da Norge forrige gang hadde vært et uavhengig kongedømme og en stolt nasjon, nemlig i perioden før 1319 og Kalmarunionen (Glenthøj, 2012, s. 262). Samtidig inneholdt bøkene også fortellingen om den nasjonale nedgangen etter 1319 frem til 1814 som ble fremstilt som en nasjonal tragedie (Myhre, 2010, s. 18-30). Det indirekte resultatet av den historiske formidlingen og den resulterende oppvåkningen, var at konger og helter fra vikingtiden og middelalderen ble fremhevet og feiret med statuer, veinavn, og nasjonale og lokale jubileer. Disse statuene og veinavnene utgjør i dag i stor grad de fysiske overlevende sporene etter den politiske historiebruken rundt det forrige århundreskiftet. Og er i dag på mange måter minnesteder både over de som blir husket originalt på steder, men også over de prosesser og den mentaliteten som bygget landet og ideen om en norsk nasjon (Guegan, 2015, s. 23-25; Alvestad, 2016, s. 175).

I det følgende vil artikkelen kartlegge spredningen av den nasjonale historiefortellingen i en lokal kontekst igjennom en analyse av hvilke minnesteder som fremheves nasjonalt og hvilke som konstrueres lokalt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Deretter vil

artikkelen drøfte hvor vidt dette nasjonale prosjektet fikk noen populær oppslutningen, og se på to case studier, den nasjonale innsamlingen til Haraldshaugen i 1871-2 og de norske kvinners innsamling til Nidarosdomens rosevindu i 1926-8 for å evaluere hva disse innsamlingene kan fortelle om norsk medievalisme og nasjonalisme før andre verdenskrig. Sammen vil disse aspektene vise hvordan den norske bruken av vikingtiden og middelalderen ble popularisert og hvilke følger de fikk for det nasjonale samholdet. Målet med denne artikkelen blir dermed å studere hvordan middelalderens bruk reflekterer og stimulerte utviklingen av en norsk nasjon frem mot 1940.

Teoretiske rammer for analysen

For mange nasjoner, Norge inkludert, har overgangen mellom antikken og middelalderen vært et yndet sted for nasjonalister og historikere for å lete etter nasjonens historiske opphav. Patrick Geary (2002) har vist hvordan at middelalderens kompleksitet på 1800-tallet ble brukt for å legitimere nasjonalistiske bevegelser på bakgrunn av fortellinger om geografisk og kulturell kontinuitet siden middelalderen. Slike fortellinger om nasjonal kontinuitet utgjør et viktig element i forestillingen om det nasjonale felleskapet (Smith, 1991, s. viii) ved at det stimulerer felleskapets medlemmer til å tro på felleskapets eksistens. Benedikt Anderson hevder at slike felleskap kun eksisterer i medlemmenes forestilling om sin felles tilhørighet, og i deres erkjennelse av sin egen tilhørighet til gruppen bekrefter dette (Anderson, 1991, s. 6). Andersons argument er at ingen individer kan kjenne alle medlemmene av en nasjon eller en gruppe, hvis gruppen er større enn en landsby eller bygd, som resulterer i at individet/er må forestille sitt medlemskap i felleskapet. En forutsetning for slike felleskap er, ifølge Gellner, en felles kultur og felles sosiale normer (1983, s. 7), som gjerne består av en felles historie og opphavsmyte og en historisk gullalder.

Den norske gullalderen strekker seg fra Harald Hårfagres seier i 872, frem til Norges innlemmelse i Kalmarunionen 1397 (Glenthøj, 2012, s. 255). Eric Hobsbawm viste i 1992 hvordan historiefortelling og -formidling bidrar til å styrke nasjonalistiske ideologier ved å forsyne dem med materiale som kan brukes ideologisk (Hobsbawm, 1992, s. 3). Umberto Eco kalte denne historiebruken for nasjonalismens medievalisme viss mål er å legitimere en nasjonal-stat (Eco, 1987, s. 70). Implikasjonen av dette er at norsk historiebruk understøtter ideen om et norsk felleskap som bidrar til en forestilling om at det norske er distinkt fra andre omliggende grupper i fortid som i nåtid. Bevissthetsøkningen om nasjonen og om felleskapets kultur skjer, ifølge Geary, i tre stadier. Først ved at en liten gruppe akademikere begynner å

studere gruppens kultur og historie, så ved at denne forskningen formidles av en gruppe patrioter og entusiaster til folket, og til sist at folket vil se på seg selv som en del av et fellesskap og ta aktiv del i offentlige feiringer og minnesmarkeringer, og kulturelle bevegelser som er knyttet til nasjonens identitet og kultur (Geary, 2002, s. 17-18). Særlig i de to siste stadiene produseres det Michael Billig kaller 'flagg', det vil si referanser til det nasjonale (Billig, 1995, s. 6). Disse flaggene blir i dagligdagse objekter banale påminnelser om nasjonen og ens gruppedlemskap. Xavier Guegan argumenterer (2015, s. 23-25) i likhet med Billig at gruppeidentitet reproduseres igjennom eksponering ovenfor slike banale flagg da de minner publikummet på deres tilhørighet i gruppen. Blant banale og mer høytidelige flagg som produseres på slutten av 1800-tallet og fremover er kommersielle produkter, veinavn, statuer og minnesmerker. Slike steder er det som Pierre Nora kaller minnesteder som forankrer en fortelling og et narrativ på et sted (1989, s. 9). Disse ideene gjenfinner vi også hos Rudy Koshar (2000, s. 9), Geoffrey Cubitt (2007, s. 140) og Jan Bjarne Bøe (2006, s. 165, 181) som alle fastslår at steder som minneplaketter, statuer og gatenavn er portaler som et publikum kan bruke til å utvikle en emosjonell tilknytning til fortiden og som er med på å styrke en nasjonal identitet. Jeg har tidligere argumentert at hva og hvem som huskes i dette landskapet kan fortelle oss mye om hva som ble vektlagt i et nasjonsbyggings prosjekt (Alvestad, 2016, s. 194-5), samtidig som oppslutningen rundt bygningen av minnesmerker og jubileer til minne om disse individene gir et innblikk i den nasjonale fortellingens popularitet i perioden frem mot 1940. Det er disse ideene som vil danne grunnlaget for analysen av bruken av middelalderen i det norske landskapet mellom 1850 og 1940.

Et landskap av sagahelter: symboler i veinavn og identitetsbygging

Kjernen for den nasjonale norske fortellingen ble og er fremdeles hentet fra Snorre Sturlusons *Heimskringla*, og dets fremstilling av de norske kongene (Alvestad, 2016, s. 182; Jørgensen, 2005). Snorres fortelling er strukturert rundt de tidlige norske kongenes kamp om kongeriket, og deres interaksjon og kamp med og for folket. Hovedtematikkene hos Snorre er fremveksten og kampen om det nasjonale kongedømmet, og overgangen til kristendommen i Norge og fremveksten av den norske kirken. Disse to tematikkene er hos Snorre vevd tett sammen, og bidrar til at Snorre, og senere andre skribenter, har trukket frem enkelte konger og helter som spesielt viktige for Norges utvikling. Felles for disse individene er at de kjempet for å samle og beskytte det norske riket fra indre og ytre fiender. Blant heltene som oppfylte disse kravene er Kong Harald I Hårfagre, Olav I Tryggvasson, Erling Skjalgsson, Einar Tambarskjelve, Olav I Haraldsson, Magnus I, Håkon I, samt til en mindre grad

dronningene Ragnhild, Åsa, Astrid og Åsta. Felles for disse heltene er at de fleste er menn, og de kvinnene som er inkludert ofte er det på bakgrunn av deres forhold til menn og igjennom dem til kongeriket. Det derfor ikke overraskende at det nasjonale minnelandskapet er dominert av 'Menn og arbeid for det offentlige vel' (Bøe, 2006, s. 181). Denne feiringen av fortidens helter og konger ble forsterket av at den nasjonale oppvåkningen på slutten av 1800-tallet i Norge også sammenfalt med 1000års jubileet for grunnleggingen av Tønsberg, for Samlingen av Norge, og 900 års jubileene for grunnleggingen av Trondheim, og senere 900 års jubileet for kristningen av Norge som viste seg være svært populære (Alvestad, 2016, s. 191). Disse jubileene var med på å sette den kulturelle agendaen i perioden og reflekterte nasjonens bruk av fortiden for å møte et politiske behov i samtiden for en styrket nasjonalfølelse (Glenthøj, 2012, s. 262). Med andre ord ble denne historiebruken og medievalismen (Pugh og Weisl, 2013, s. 1) brukt til å fremme det kulturelle og politiske prosjektet Norge. Men hvordan var dette synlig i det offentlige rom på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet?

Som tidligere nevnt ble det i Norge bygget en mengde *flagg* og minnesmerker på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, disse kommer i noen hovedgrupper som kan hver for seg sammen var ment å minne nasjonen på dens eksistens, og dens opphav. Den første gruppen er middelalder monumenter som ble restaurert eller bevart, her under finner vi restaureringen av Akershus Festning, Håkonshallen, Nidarosdomen og arbeidet til Foreningen til Norske Fortidsminners bevaring. I den andre gruppen finner vi byggingen av nasjonale og lokale monumenter til minne om fortidens helter på steder som allerede hadde en eksisterende tilknytning til individene, blant disse finner vi Haraldshaugen utenfor Haugesund og Olav Tryggvasson-Monumentet i Trondheim. I en tredje gruppe finner vi det som er mest vanlig nemlig gatenavn, men disse er også de mest lokale av minnesmerkene og ser ut til å reflektere lokale tilnærminger til fortiden. En medvirkende årsak til at gatenavn er det mest vanlige minnesmerkene i Norge er den økte urbaniseringen og befolknings fortetningen i norske byer på slutten av 1800-tallet. Dette medførte at byer som Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim, samt mange flere opplevde at nye boliger ble reist, og at nye områder ble utviklet for bosetning og industri.

Tar vi utgangspunkt i kart over Oslo, Bergen og Trondheim fra perioden 1850-1940 finner vi at det skjer betydelige endringer i bybildene i disse årene. Hvis vi sammenligner Christian Heinrich Groschs kart over Christiania fra 1843/1852 (Oslo Byarkiv, u.å.) med Sigurd Bjerkelunds kart over Oslo fra 1936 (Oslo Byarkiv, u.å.) finner vi at byen har en betydelig

vekts med en mengde nye gater. Blant disse nye gatene finner vi Astrids gate, Baglerstredet, Balders gate, Birkebeinergaten, Bjørn Farmannsgate, Erik Rødes vei, Hafrsfjordsgate Erling Skjalgssons gate, Haralds Gate, Harald Hardrådes plass, Åsasveien, Valkyriegaten, St Olavs gate, Stiklestad gaten, og Iduns gate. Alle disse stedene er tilstede både på 1936 kartet og et kart fra 1896 over Oslo, men ikke 1843/52 kartet, og alle refererer direkte til *Heimskringla* eller Norrøn mytologi. Sammenligner vi denne oversikten igjen med Christiania kommunes Generalkart fra 1881 (Oslo Byarkiv, 1881) finner vi at gater som Birkebeinergaten, Haralds gate, St Olavs gate og Stiklestadgaten er de eneste av de tidligere nevnte gatene som allerede eksisterer. Noe som betyr at majoriteten av Oslos gatenavn som trekker vekslers på middelalderen og vikingtiden kan dateres til etter 1881.

Sammenligner vi dette med Trondheim finner vi en tilsvarende trend, hvor på B.A. Bloms kart over Trondhjem fra 1844 (Opplysningen 1881, u.å.) finner vi ingen gater med referanser til *Heimskringla* eller sagalitteraturen, mens på O.M. Ranheims kart over Trondhjem fra 1902 (Ranheim, 1902) finner vi navn som Erik Jarls Gade, Erling Skakkes Gade, Gydas Gade, Haakon Jarls Gade, Sigvats Gade, St Olafs Gade, Olav Tryggvassons Gade og Thyras Gade. Hovedvekten av disse gatenavnene refererer til medlemmer av de lokale Jarle dynastiet, Lade Jarlene, og det er derfor ikke overraskende at disse lokale heltene er trukket frem her. Samtidig viser kart over Bergen en mye mindre begeistring for den nasjonalromantiske middelalder bruken for kart fra 1868 og 1907 viser bare tre gatenavn hentet fra *Heimskringla* (Opplysningen 1881, u.å.), nemlig Olaf Kyrres Gade, Sverres gate og Haakons gate. Denne særstillingen i Bergen reflekterer nok også Bergens sentrum allerede på begynnelsen av 1800-tallet var ganske oppbygget, og at den påfølgende veksten innebar en geografisk spredning av bygrensene sammen med befolkningsveksten.

Felles for disse tre byene er at de i respons til vekst og utvikling valgte å gi navngi gater etter individer og steder kjent fra *Heimskringla*. Gatenavnene har en betydelig overvekt av menn og da særlig konger som Harald, Olav og Sverre, men listen inneholder også innslag av dronninger slik som Åsa, Astrid, Gyda og Thyra, og felles for alle disse er at de alle har hatt en direkte betydning for det norske riket. Vi finner også individer som Erik Røde, Sigvat skald og Erling Skjalgsson hvis liv og gjerning var en viktig del av det norske folks historie og var helter innenfor den nasjonale fortellingen. For de mannlige heltene ser hovedkriteriet for å bli minnet ut til å være relevans for nasjonens utvikling og deres offervilje for kongeriketets politiske og militære forsvar, mens fellestrekket for kvinnene er deres relasjon til sine mannlige samtidige og deres roller som mødre, koner og katalysatorer for nasjonens

utvikling og milepeler i kongenes liv. Disse individenes betydning for det nasjonale, og veinavnenes flaggverdi for befolkningen blir tydeligst når man trekker inn i denne analysen at det ble solgt om lag 100 000 kopier av Snorres *Heimskringla* da den kom i nytt opplag i 1899 (Jørgensen, 2005) og at fortellingene om kongene og de mannlige heltene også ble formidlet til folket i lesebøker i historie fra perioden rundt 1889 og innføringen av Folkeskolen. Dette kommer til uttrykk i blant annet Seigwart Petersens (1897) og Jonas Vellesens (1910) skolebøker som var standard verker i perioden og var ment til å oppmuntre til en sterk patriotisme og grundig kunnskap om fordums storhet (Alvestad, 2016, s. 84) for som O.I.K Lørdøen hevdet i 1909 ”Folkeskolens historie undervisning er avsluttende for det store flertal av barn” (Lørdøen, 1909, s. 2). Det Lørdøen her mener er at folkeskolens historie undervisning var den eneste mange barn fikk, og det kan dermed argumenteres at denne undervisningen ble selve nøkkelen for befolkningens lesning av minnelandskapet rundt seg.

Dette forholdet mellom flaggingen av nasjonens historie igjennom gatenavn og minnesteder og den allmenne formidlingen igjennom skolen ble også forsterket igjennom inkluderingen av Riksmonumentet Haraldshaugen i mange skolebøker etter 1872 (Alvestad, 2016, s. 112). Monumentet Haraldshaugen ble reist på en gravhaug som angivelig var Harald Hårfagres gravsted utenfor Haugesund i 1872 i sammenheng med tusen-års jubileet for samlingen av Norge. Som et monument er dette byggverket et klassisk minneste i Noras fortolkning, men monumentets senere reproduksjon i skolebøker bidro til å fremme ideen om nasjonal enhet og samhold. Det er denne fortellingen om det norske riket og folks kamp for selvstendighet og samhold som blir gjenfortalt og reproduisert igjennom gatenavnene i Oslo, Bergen og Trondheim, som alle trekker veksler på den nasjonale fortellingen, skjønt igjennom en lokal linse. Navnevalgene i Bergen og Trondheim viser en viss lokal preferanse med at Trondheim trekker frem de lokale Lade jarlene ved Erik og Haakon jarl som er både lokale helter og tidligere nasjonale riksstyrere som sikret nasjonal selvråderett. Dermed knytter Trondheimsgatene det lokale til det nasjonale, og det kan sies at igjennom disse valgene fremhever Trondheim sin plass innad i nasjonen og ikke i opposisjon mot nasjonen og den nasjonale fortellingen. Et tilsvarende eksempel ser vi i Bergen, hvor Olaf Kyrre, Sverre og Haakon alle refererer til konger som hadde stor betydning for byens utvikling. Olaf grunnla Bergen, mens både Sverre og Håkon (Håkonsson) investerte mye i byens utvikling og regjerte deler av sitt liv fra Bergen. Disse veinavnene minner dermed bergenserne om byens historie og dets forhold til det nasjonale. Sammenlignes dette med Oslos veinavn så finner vi også der elementer av lokale helter særlig i dedikasjonen til Harald Hardråde som grunnla byen i 1050,

men også et mer eksplisitt nasjonalt element i dedikasjonene til Gyda, Harald Hårfagre og Hafrsfjord. Disse lokale heltene kan derfor sees som både en del av en lokal patriotisme og som en del av en større nasjonal historiebruk. Men i sammenheng med sin samtid er disse veinavnene et symptom på tidlig 1900-tallets fasinasjon for og politiske bruk av vikingtiden og for den nasjonale opphavsmysten.

Denne nasjonale fortellingen og lokale flaggingen av det nasjonale og lokale sammenvevingen er symptomatisk for et større problem for Norge etter 1814, nemlig å definere hva som var norsk, hvor Norge kom fra, og hva Norge skulle være i fremtiden. Disse spørsmålene og utfordringene for den unge nasjonens identitetskrise etter 1814 og frem mot 1905. Denne 'krisen' sammenfalt også med en spredning av ideene til brødrene Grimm (Hodne, 2007, s. 125-6) og romantikken, hvis arv fikk stor betydning for Norge. Rasmus Glenthøy bok *Skilsmissen* fra 2012 setter fokus på dette identitets spørsmålet i årene rundt 1814, hvor han argumenterer "1814 skapte likeledes en søgen etter nationens 'sande' identitet i fortiden [...]" (Glenthøj, 2012, s. 262). Videre viser han at responsen innefattet en aktiv historieskriving og formidling som hadde et bestemt mål, "målet for norsk historie blev at skabe nationalfølelse, og derfor burde den skrives [...] for nordmenn" (Glenthøj, 2012, s. 262). Denne responsen inkluderer en mengde tidlige historieverker, som blant annet tekster av Henrik Wergeland og Christian Magnus Falsen (Glenthøj, 2012, s. 262), men de er også symptomer på en identitetskrise som vedvarte ut over 1800-tallet med spørsmål om hva er Norge, og hvem er nordmennene. Glenthøj trekker frem likhetstrekk mellom den norske identitetsangsten på 1800-tallet og det som mange områder opplevde etter avkolonialiseringen på slutten av 1900-tallet (Glenthøj, 2012, s. 333).

Responsen på disse utfordringene og avkolonialiseringen for Norge var at det i andre halvdel av 1800-tallet ble gjennomført en rekke nasjonale prosjekter som skulle samle og dokumentere nasjonens sjel og sanne ånd. Heriblant finner vi Ivar Aasens Landsmåls prosjekt, Asbjørnsen og Moes eventyr samling m.fl., men som en del av denne bevegelsen finnes også 1800-tallets store norske historiker P.A. Munch og Rudolf Keyser. Deres arbeider fokuserte på å dokumentere den politiske historien til Norge, og de viktige utviklingstrekkene for det norske folk. Deres skrifter, og da særlig P.A. Munchs *Norges Historie i Kortfattet udtag* fra 1839, bidro til å formidle den nasjonale historien til et større publikum. De felles resultatene for arbeidene på midten av 1800-tallet er at innbyggerne ble mer kjent med særegenhetene innen sin egen kultur, språk og historie som styrket forståelsen av hva det betød å være norsk. Med andre ord, disse prosjektene trakk opp linjene mellom det norske og det 'andre',

herunder danske og svenske, og bidro til å formidle til, i første omgang til urbane og borgerlige, og senere mer allmenne lesere, fellestrekk for norsk kultur og historie.

Denne formidlingen, og den senere flaggingen igjennom gatenavn som tidligere diskutert, var en sosial og kulturell nasjonsbygging, som bidro til å skape en felles kulturell forståelse på tvers av økonomiske, sosiale og geografiske skillelinjer i det norske samfunnet, og som resulterte i en erkjennelse av å være del av et felles nasjonalt (forestilt) felleskap. For dette felleskapsprosjektet var perioden etter 1864 og Skandinavismen særlig viktig og bidro til å tydeliggjøre forskjellene mellom de skandinaviske folkene, og samtidig definere det norske som en egne nasjon med en egen kultur, historie, gullalder og språk på lik linje med Sverige og Danmark. Men dette reiser spørsmålet: hvordan var oppslutningen og responsen til denne politiske historiebruken? Og kan det si noe om gjennomslagskraften til den nasjonale fortellingen om Norges gullalder i Norge mellom 1850 og 1940? For å kunne si noe om dette må vi se nærmere på populær oppslutning om nasjonale flagg fra perioden. To viktige flagg fra hver sin side av århundreskiftet er Haraldshaugen som vi allerede har vært inne på, og gjenreisningsarbeidet av Nidarosdomen frem mot 900-års jubileet for slaget på Stiklestad i 1930, som begge resulterte i monumentale minnesmerker og 'sites of memory' over fordums storhet i det offentlig rom (Alvestad, 2016).

Med stor innsats mot et felles mål: Monumenter og entusiasme

Som tidligere nevnt har Michael Billig, Rudy Koshar og Pierre Nora alle argumentert for at minnesteder er med på å skape og reprodusere minner og fortellinger om fortiden. Koshar har særlig argumentert for at monumenter og konstruksjonen av dem gir en god innsikt inn i den kulturelle hukommelsen til et samfunn (Koshar, 2000, s. 9). Noe som betyr at arbeidet og engasjementet rundt å bygge, finansiere og realisere monumenter er en viktig indikator for monumentets resonans i samtiden, samtidig som det sammen med de mindre minnestedene som gatenavn kan fortelle oss om hvilke narrativ som har kulturell betydning i samtiden, i perioden fra midten av 1800-tallet frem mot andre verdenskrig. Det vil derfor være nyttig å se nærmere på de to eksemplene hver for seg etterfulgt av en evaluering av deres relevans og hva de sier om oppslutningen rundt norsk medievalisme og dens rolle i reproduksjonene av en norsk identitet.

Monumentet Haraldshaugen ble avduket under tusenårsjubileet for rikssamlingen 18. juli 1872, av den daværende kronprins Oscar, senere kong Oscar II. Monumentets design var ment til å markere nasjonal enhet igjennom historien og minne det norske folket på deres

lange historiske felleskap. Selve arrangementet var ifølge datidens aviser et storslått arrangement med over 20000 tilreisende, inkludert medlemmer av den norske regjeringen, Stortinget og den norske kultureliten. Selve monumentet forteller også om et nasjonalt engasjement for denne feiringen. Veien fram mot avdukingen var lang for Haraldshaugen, prosjektet ble en drakamp mellom jubileumskomiteen og den verdenskjente fiolinisten Ole Bull. Bull tilbød seg å hjelpe med finansieringen (Dagbladet, 1871) men mente at monumentet burde være et fyrtårn, mens jubileumskomiteen var mindre begeistret for ideen og Bulls engasjement. Arrangementskomiteen estimerte at monumentet ville koste opp mot 3000 spesidaler (Morgenbladet, 1870), senere ble det hevdet at om man skulle bygge Ole Bulls fyrtårn så ville det koste nærmere 20000 spesidaler (Dagbladet, 1871a), men valget av et annet design resulterte i at behovet ble nærmere 5000 spesidaler (Dagbladet, 1871c).

Responsen på komiteens forsøk på å samle inn penger ser ut til å ha vært god basert på det som norske aviser rapportere i perioden. Blant innsamlingens mange spor finnes en annonse for en konsert i Bergen til inntekt for monumentet (Bergens Tidende, 1871), og det rapporteres om utviklingen av innsamlingen og om hvordan det samles inn penger i forretninger i landets større byer (Dagbladet, 1871b). Disse innsamlingene av penger ble også supplert av lokale myndigheter rundt om i Norge (Morgenbladet, 1872). Responsen ovenfor denne innsamlingen sammen med oppslutningen om selve feiringen tyder på at denne feiringen hadde en vis resonans blant nordmenn og at denne feiringen fikk en samlende effekt for det nasjonale felleskapet.

Innsamlingen til monumentet på Haraldshaugen ser, igjennom oppfordringene til donasjoner og konserten til inntekt for monumentet, ut til å ha vært ansett et privat og delvis populistisk anliggende som i likhet med selve feiringen lot enkeltindividene i felleskapet tilslutte seg prosjektet for å vise sitt forhold til nasjonen og felleskapet. Innsamlingen til monumentet kan dermed leses som en indikator for en entusiastisk oppslutning om den nasjonale fortellingen rundt 1872. Setter man dette opp mot restaurasjonen av Nidarosdomen i tiårene opp mot 1930 er det tydelig at det her er betydelig forskjell og endringer i forståelsen av hvem som er ansvarlig for å minne nasjonen om sin fortid, og hvilke instanser som skal finansiere minnesmerker og minnesteder.

Det var intensjonen at Nidarosdomens restaurering for det meste skulle finansieres av den norske staten (Kolsrud, 1930, s. 5), og særlig i tiden etter 1905 ble det bevilget betydelige summer til dette arbeidet. Indirekte betød dette at det var ansett som ansvarlig for hele

nasjonen å bruke skatter på å ruste opp katedralen som nasjonalt symbol. Dette står i direkte kontrast til reisningen av Haraldshaugen i 1872 hvor privat filantropi var ment til å finansiere prosjektet. Nidarosdomens gjenreisning og restaurasjon gir også et mer nyansert bilde av oppslutningen om det nasjonale og den nasjonale historiske fortellingen, mens det varlokale myndigheter i 1871-2 som måtte bidra til å realisere Haraldshaugen, så var det private aktører som måtte trå til for å fullføre restaureringen og utsmykningen av Nidarosdomens vestskip i tide for jubileet i 1930. Særlig problematisk var finansieringen av utsmykningen av skipet, og det er her oppslutningen om det nasjonale og den nasjonale historiebruken blir best tydelig igjennom det enorme arbeidet norske kvinner nedla i sin innsamling til inntekt for Nidarosdomens Rosevindu som var selve juvelen i katedralens tiltenkte utsmykning.

Nidarosdomen hadde forfalt betydelig etter sine glansdager i middelalderen, og som en følge av Eidsvoll Grunnlovens bestemmelse om at Nidarosdomen skulle være rikets kroningskirke ble det på 1800-tallet nødvendig å gjøre noe med domkirkens tilstand. Dette resulterte i at man i 1869 etablerte en organisasjon som hadde ansvar for restaureringen av domkirken, dagens Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR). I tiden etter kroningen i 1906 ble det neste målet å ferdigstille vestskipet til domen til Olavsjubileet i 1930. Men på midten av 1920 tallet ble det klart at finansieringen av restaureringen ikke kom til å strekke til for å betale for alle elementene som var ønsket i den gjenreiste katedralen (Kolsrud, 1930, s. 5-7). Årsaken til dette var utfordringer med å opprettholde bevilgningen på et stabilt nivå i statsbudsjettene i årene 1925-29 som følge av andre økonomiske omstendigheter i perioden. Resultatet for NDR og for den første jubileumskomiteen for jubileet i 1930 var at de manglende midlene måtte skaffes på annen måte. Komiteen søkte da først lokale banker i Trøndelagsområdet og Sør-Trøndelag fylke om støtte, før de så appellerte til det nasjonale felleskapet om støtte til gjenreisningen.

I dette arbeidet appellerte biskop Gleditsch, som var formann for komiteen, direkte til det nasjonale minnet og båndet mellom fortidens og samtidens individer, han sa

Ethvert arbeide av nogen betydning, som appellerer til vaare felles minner, vinner i styrke ved aa støttes av fri offervilje. Gjennem den frivillige gave kommer tingen oss selv nærmere, vi kjenner oss hver og en i slekt med de gamle ukjente menn, som reiste veggene og smykket dem [...]
(Kolsrud, 1930, s. 7-8).

Denne lille gaven det ble oppmuntret til ble estimert til 50 øre per mann og kvinne i Norge, noe som komiteen håpet skulle gi et tilskudd på 500 000 kroner. Resultatet for denne innsamlingen ble bedre enn håpet da komiteen fikk inn 793 500 kroner, som sier noe om prosjektets resonans. Ved å referere til 'vaare felles minner' trakk biskop Gleditsch direkte på forestillingen om at domkirken spilte en viktig rolle i den nasjonale fortellingen, og antok – med rette ser det ut – at folket kjente til og hadde et forhold til bygget som symbol i sammenheng med nasjonens felleskap. I denne referansen flagget med andre ord biskop Gleditsch den nasjonale fortellingen og minnet den norske befolkningen om det nasjonale felleskapet og dets opphav i middelalderens dunkle tid.

Til tross for komiteens suksess i arbeidet med å finansiere restaureringen, ble det allerede i 1925-6 klart at enkelte elementer i utsmykningen av katedralen slik som orgelet og rosevinduet ikke kunne dekkes av de innsamlede midlene. Dette utløste et engasjement først hos biskop Gelditschs kone Marie Gleditsch og så senere i blant norske kvinner mer bredt, for å finne en løsning på dette finansierings problemet. Løsningen ble lansert i norske aviser våren og forsommeren 1926 i et opprop og en oppfordring til alle norske kvinner om å donere et stykke håndarbeid til et lotteri som kunne selge lodd på objektene for å finansiere vinduet. Ideen fra Marie Gleditsch og hennes støttespillere var at alle hjem og stuer kunne unnse et stykke håndarbeid eller to uten at det ville koste dem så stort, slik at alle hjem kunne delta og det ville styrke følelsen av nasjonal deltakelse og at kvinner var i stand til å ta ansvar for den felles nasjonale arven på en måte som var innenfor de sosialt aksepterte rammene i tiden (Nordlandsposten, 1927; Dagbladet, 1927a; Nationen, 1927). Tanken om et lotteri på innsamlede håndarbeider ser ut til å ha slått an, da det fra Nidaros bispedømme ble samlet inn 2000 objekter og arbeider (Kolsrud, 1930, s. 12).

Oppfordringene om deltakelse i innsamlingen og lotteriet igjennom gaver ble trykket i nasjonale og regionale aviser på sensommeren 1926 og vinteren 1927 (Dagbladet, 1927a; Nordlandsposten, 1927; Arbeiderbladet, 1926; Bergens Tidende, 1926), før man mellom mars og mai 1927 holdt utlodninger av håndarbeidene i de norske stiftshovedstadene Kristiansand, Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, samt andre byer (Aftenposten, 1927a; Dagbladet, 1927b; Trondhjems Adresseavis, 1927, Bergens Tidenden, 1927; Aftenposten, 1927b; Aftenposten, 1927c; Smaalenenes Social-Demokrat, 1927; Nordlandsposten, 1927). Blant avisnotisene på senvinteren og våren 1927 er det gjennomgående tema at det er en æressak for kvinner i alle landets fylker og bispedømmer å bidra til aksjonen og til det nasjonale prosjektet (Nordlandsposten, 1927; Nordre Bergenhus Amtstidende, 1927;

Fædrelandsvennen, 1927). I denne appellen trekker rosevindukomiteen frem ideen om kvinners aktive deltakelse i den nasjonale felleskapet og igjennom det at de i likhet med sine menn har ansvar for det nasjonale og nasjonens historie.

Oppslutningen om innsamlingen til rosevinduet var enorm, og resulterte med at norske kvinner samlet inn 183 049,45 kroner. Denne summen overskred både Gleditschs første mål på 150 000 kroner og det andre på 175 000 kroner (Kolsrud, 1930, s. 13). I avisreportasjene fra Oslo, Trondheim og New York rapportertes det senhøsten 1927 at innsamlingen var vellykket (Nordiske Tidende, 1927; Adresseavisen, 1927; Aftenposten, 1927d) og at rosevinduet ville bli et minnesmerke til norske kvinners handlekraft og engasjement for den nasjonale gjenreisning av Nidarosdomen (Nordlands Avis, 1928). Målet som Marie Gleditsch satte seg var å smykke dommen med et rosevindu slik det dommen angivelig hadde vært i middelalderen ifølge ”Bergens Fundats” fra 1559-60 (Kolsrud, 1930, s. 12), og ved å tilbakeføre domkirken til dets originale utseende sørge for at besøkende fikk en autentisk og oppløftende opplevelse av vestskipet og katedralen. Denne innsamlingens resultat og oppslutningen i form av antallet gaver til lotteriet for rosevinduet sammen med innsamlingen til selve gjenreisningen forteller oss at Nidarosdomen var et symbol og i en forlengelse av det, at den nasjonale historien må hatt en betydelig resonans blant nordmenn i perioden og hatt betydning for deres ideer om felleskapets opphav og identitet. Fortellingene om den nasjonale gullalderen og nasjonens opphav som blir brukt i appellene om finansiering knyttet til gjenreisningen av Nidarosdomen fungerer dermed som Billigs ‘flagg’ på samme måte som veinavnene er med på å minne deltakeren om stedets fortelling og dets betydning for det nasjonale. Individenes deltakelse i innsamlingene til katedralen og til Haraldshaugen i 1871-2 kan dermed tolkes som en intern reproduksjon av deltakernes egen forestilling om sin tilhørighet i felleskapet og felleskapets historiefremstilling. Med andre ord har disse medievalisme prosjektene, produksjonen av et monument over rikssamlingen og restaureringen av Nidarosdomen, spilt en viktig rolle i å skape og konkretisere det nasjonale felleskapet i Norge og igjennom det reprodusere felleskapsidentiteten i samtiden.

Konklusjon

Den norske identitetskrisen som følge av unionsoppløsningen i 1814, som Rasmus Glenthøj identifiserte i 2012, resulterte i et behov for å definere og avgrense det nasjonale for den unge nasjonen. Jakten på nasjonale symboler førte forskere og politikere tilbake til perioden før Kalmarunionen for å finne en nasjonal gullalder. I denne perioden fant man også historiske helter hvis rolle i den politiske historien gjorde at de kunne fremstilles som forbilledlige helter

hvis innsats for nasjonen burde etterfølges. Blant de historiske individene valgte man å trekke frem personer som hadde kjempet for den nasjonale uavhengigheten og bidratt til nasjonens politiske utvikling slik som Norges først konge Harald Hårfagre, eller kristningskongene Olav I Tryggvasson eller Olav 'den hellige' II Haraldsson som på hvert sitt vis bidro til den nasjonale gullalderen. Som en del av feiringen av disse individenes påvirkning på landet fikk de gater og plasser oppkalt etter seg landet over i perioden 1860-1900. Disse gatenavnene var ment som lokale minnesteder som minnet lokale innbyggere om deres tilhørighet i det nasjonale felleskapet og igjennom det daglig reproducere deres nasjonale identitet. Omfanget av slike lokale minnesteder er nok større enn det som er trukket frem i denne artikkelen, men i Norges tre største byer er det tydelige spor etter en minneproduksjon knyttet til både mannlige og kvinnelige lokale og nasjonale helter. Felles for disse heltene var deres betydning for Norges politiske historie igjennom egen eller andres handlinger.

Dette landskapet av minnesteder må sees som en del av en større bevissthetsøkning om nasjonens historie og aktiv bruk av middelalderen i nasjonale og lokale identitetssymboler. Bruken av middelalderen er et viktig element i identitetsbyggingen i Norge i perioden 1850-1940, og var en av de forenende elementene som produserte en erkjennelse blant landets innbyggere om feller kultur og historie. I sine daglige liv forsterket omgangen med disse minstedene denne identiteten og produserte den dag etter dag, hvilket bidro til dens lange levetid i samtiden, og kan ha bidratt til å gjøre en fascistisk historieforståelse mindre fremmed for enkelte i 1930-årene og under krigen 1940-45. Samtidig som dette nære båndet mellom nasjon og historie igjennom en feiring av de nasjonale heltenes kamp for nasjonal frihet også legitimerte en aktiv appell til de nasjonale mytene i motstandskampen mot fascismen i Norge (Alvestad, 2012, s. 44).

Suksessen av denne politiske historiebruken kan spores i oppslutningen til innsamlingene til Haraldshaugen og Nidarosdomen. Innsamlingene sier også noe om folkets entusiasme for denne historien igjennom folkets givervilje til hver av innsamlingene. Behovet for offentlig støtte til å realisere monumentet på Haraldshaugens forteller oss at til tross for betydelig entusiasme for Harald Hårfagre hos jubileumskomiteen og hos Ole Bull, så reflektere ikke dette en bredere entusiasme og kjennskap til Hårfagres betydning i det ganske folk. Motstykket til denne situasjonen finner vi i innsamlingene til Nidarosdomens gjenreisning og utsmykning hvor private aktører og populær entusiasme gjorde at et nasjonalt prosjekt kunne fullføres når staten ikke maktet å gjøre jobben. Denne ansvars- og holdningsendringen forteller oss at middelalderen har en betydelig relevans for mye større deler av det norske folk

i 1926-8 enn i 1870-2. Dette tydeliggjør betydningen av symbolverdien av 'flagg' som veinavn for spredningen og populariseringen av en nasjonal identitet.

Gatenavnenes spredningen av middelalder referanser i det offentlige rom i Norge på slutten av 1800-tallet viser hvordan middelalderens helter ble hentet frem igjen for å møte identitetsbehovene til den unge staten. Disse referansene profilerte også den norske gullalderen og gjorde den relevant for lokalmiljøet og nasjonen, og knytter et bånd mellom de større norske byene og det nasjonale felleskapet. Mens gatenavnenes historiske referanser må sees som en symptom på den større respons mot den norske identitetskrisen etter 1814, så er de nasjonale innsamlingsaksjonene til inntekt for Haraldshaugen og Nidarosdomens gjenreisning og utsmykning indikatorer på effekten av den nasjonale omfavnelsen av middelalderen. Resultatet av denne omfavnelsen kan sees i innsamlingsaksjonenes forenende prosjekt som reproduserte og forsterket det nasjonale felleskapet.

Litteratur

Aavitsland, K. B. (2006). Middelalder og Norsk Identitet. Litterære og Visuelle Eksempler på Norsk Medievalisme. *Konsthistorisk tidsskrift* 75(1), 38-49.

Adresseavisen. (1927, 11 Oktober). Indsamlingen i Nidaros bispedømme har indbragt netto 65,600 kroner.

Aftenposten. (1927a, 16 Mai). Kvindenes rosevindu: En vakker utstilling paa Hamar.

Aftenposten. (1927b, 14 Mai). Rose-Vinduet i Nidaros-domen.

Aftenposten. (1927c, 23 Mai). Rosevinduet.

Aftenposten. (1927d, 14 Oktober). Resultatet.

Alvestad, K.C. (2012). *The Protestant Saint: the use of King Olaf and the anniversary of the battle of Stiklestad in the creation and celebration of a Norwegian Identity*. (Mastergradsavhandling). Winchester: The University of Winchester.

Alvestad, K.C. (2016). *Kings, Heroes and Ships: the use of historical characters in nineteenth- and twentieth-Century perceptions of the Early Medieval Scandinavian Past*. (PhD Thesis). The University of Winchester: Winchester.

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. London: Verso.

Arbeiderbladet. (1926, 27 November). Landets kvinner vil skjenke domkirken rosevinduet.

Bergens Tidende. (1871, 28 Mars). Til Inntekt fyre Minnesmerket paa Haraldshaugen.

Bergens Tidende. (1926, 19 Juni). Har De været paa Trolldhaugen?

Bergens Tidenden. (1927, 4 April). Rosevinduet.

Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.

Bøe, J. B. (2006). *Å Lese fortiden: Historiebruk og Historiedidaktikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Cubitt, G. (2007). *History and Memory*. Manchester: Manchester University Press.

Dagbladet. (1871a, 8 August). Til Norsk Folkeblads Redaksjon.

Dagbladet. (1871b, 6 Desember). Harald Haarfagres Minnesmerke.

Dagbladet. (1871c, 18 September). Til Haarfagre Monumentet.

Dagbladet. (1927a, 7 Februar). Skal kvinnene makte å gi Nidarosdomen det store rose-vindu.

Dagbladet. (1927b, 19 Mai). Håndarbeidsutstillingen i Aulaen åpnet idag.

Eco, U. (1987). *Travels in Hyperreality: Essays*. London: Picador.

Fædrelandsvennen. (1927, 10 Mai). Rosevinduet.

Geary, P. (2002). *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Woodstock: Princeton University Press.

Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers.

Gleditsch, M. (1927). Rosevinduet i Trondhjems Domkirke og Kvindernes innsamling til det. I J. Gleditsch (Red.) *Gammelt og Nytt fra Trøndelag, Møre og Namdal*. Trondhjem: F. Bruns Bokhandels Forlag.

Glenthøj, R. (2012). *Skilsmissen: Dansk og norsk identitet før og efter 1814*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Guegan, X. (2015). Transmissible sites: monuments, memorials and their visibility in the metropole and periphery. I Geppert, D., og Müller, F.L. (Red.) *Sites of Imperial Memory: Commemorating Colonial rule in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. (s. 21-38). Manchester: Manchester University Press.

Hobsbawm, E. (1992). Ethnicity and nationalism in Europe Today. *Anthropology Today*, Vol. 8(1), 3-8.

Hodne, Ø. (2007). Sagn og Eventyr som Nasjonalkultur. I Sørensen, Ø. (Red.) *Jakten på det Norske* (125-140) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Jørgensen, G., (2005, 25 november). Med Snorre skulle landet bygges. *Aftenposten*. Hentet fra www.aftenposten.no

Kolsrud, O. (Red.). (1930). *Nidaros og Stiklestad Olavs-jubileet 1930 Minneskrift: Norwegia Sacra X*. Oslo: Steenske Forlag.

Kosher, R. (2000). *From Monuments to Traces: Artifacts of German Memory, 1870-1990*. London: University of California Press.

Lødøen, O.I.K. (1909). *Det norske folks historie*. Kristiania: Cappelen.

Morgenbladet (1870, 5 April). Mindesmerket paa Harald Haarfagres gravhaug.

Myhre, J.E. (2010). The 'Decline of Norway': Grief and Fascination in Norwegian Historiography on the Middle Ages. I Marchal, G.P., Evans, R.J.W. (Red.) *The Uses of the Middle Ages in Modern European states. History, Nationhood and the Search for Origins* (s. 18-30) Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Nationen. (1927, 20 Mai). Utstillingen i Aulaen.

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations* 26, 7-24.

Nordiske Tidende. (1927, 27 Oktober). Til Domkirkens Rosevindu.

Nordlands Avis. (1928, 24 Februar). Kirkenes utsmykning.

Nordlandsposten. (1927, 17 Februar). Kvindernes innsamling til rosevinduet i Trondhjems domkirke.

Norderval, Ø (1998). "Et sindbillede paa nationens indre liv": Nidarosdomen som nasjonalt symbol i det nittende århundre. I Ingmar Brohed (Red.), *Kyrka och nationalism i Norden* (s. 157-206) Lund: Lund University Press.

Nordre Bergenhus Amtstidende. (1927, 4 Mars). Norske kvinders innsamling til Rosevinduet i Trondhjems Domkirke.

Opplysningen 1881 (u.å.). Bergen 1868. Hentet fra: <https://kart.1881.no/veibeskrivelse>

Opplysningen 1881 (u.å.). Bergen 1907. Hentet fra: <https://kart.1881.no/veibeskrivelse>

Opplysningen 1881 (u.å.). Trondheim 1844. Hentet fra: <https://kart.1881.no/veibeskrivelse>

Oslo Byarkiv (1843). Kart over Christiania 1843/1852. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/christiania1843.html>

Oslo Byarkiv (1881). Generalkart over Kristiania med byggebeltet 1881. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/k1881.html>

Oslo Byarkiv (1936). Kart over Oslo 1936. Hentet fra: <https://www.oslo.kommune.no/OBA/kart/o1936.html>

Petersens, S. (1897). *Norges Historie; Mindre utgave for Folkeskolen*. Oslo: J.W. Cappelen's Forlag.

Pugh, T. & Weisl, A. J. (2013). *Medievalisms: Making the Past in the Present*. London: Routledge.

Ranheim, O.M. (1902). Nidaros og Trøndelagens Kart over Trondhjem. Hentet fra: Trondheim Byarkiv https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/5427767081

Smaalenenes Social-Demokrat. (1927, 23 Mai). Rosevinduet til Domkirken.

Sørensen, Ø. (2007). Hegemonikamp om det norske: Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770 – 1945. I Ø. Sørensen (Red.), *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (s. 17-48). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Trondhjems Adresseavis. (1927, 25 Mai). Utstillingen åpner.

Vellensen, J. (1910). *Norrigs Soga for Skule og Heim*. Bergen: F. Beyers Forlag.

Wagle, F. (2012). *Hva er det med Nidaros? Troen som forener, fordyper og forandrer*.
Trondheim: Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag.